

2021, 8(1): 289-310

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2021.1.289310>

Makaleler

ADANA SİNEMALARININ HARİTALANMASI: YENİ/YEREL SİNEMA TARİHİ ÇALIŞMALARINDA ÇOKLU YÖNTEMLERİN VE COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİNİN KULLANIMI¹

Aydın Çam², İlke Şanlıer Yüksel³

Öz

Adana, 1900'lerin başından itibaren, pamuğa bağlı ekonomisiyle bir sanayi kentine dönüşmüştür. Aynı dönemde, insan hareketliliğinin de merkezinde olan şehrin, toplumsal ve kültürel alanı da ekonomik alanı kadar dinamiktir. Salon ve açık hava sinemaları özellikle 1960–1980 döneminde şehrin toplumsal ve kültürel yaşamının merkezindedir; bu dönemde şehirde 110 sinema mekânı faaliyettedir. Ne var ki, 1970'lerin

¹ Bu çalışmanın ilk bulguları ve bu bulgulara dayanan değerlendirmeler daha önce iki konferansta sunulmuş olup bilgi için bakınız: Çam, A. & Şanlıer Yüksel, İ. (2019). Opportunities of Digital and Participatory Methods in New Local Cinema History: The Case of Adana Cinemas. Research Methods in Film Studies: Challenges and Opportunities (ECREA Film Studies), Gent, Belçika, 18-19 Ekim 2019; Çam, A. & Şanlıer Yüksel, İ. (2019). Yeni Sinema Tarihi Çalışmalarında Dijital Olanaklar: Sahadan Örnekler. Yeni Medya Çalışmaları IV. Ulusal Kongre, İzmir, Türkiye, 4-5 Ekim 2019.

² Aydın Çam, Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, aydinaksu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4168-3093

³ İlke Şanlıer Yüksel, Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, ilkesanlier@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0971-3379

Makalenin geliş tarihi: 06.01.2021 | Makalenin kabul tarihi: 18.02.2021

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2021. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

sonundan itibaren şehrin ekonomisi çökmeye başlar ve sinema da bu çöküşe eşlik eder. Takip eden yıllarda kentsel mekânın da dönüşümüyle birlikte sinema mekânları tarihe karışır. Bugün faaliyette olan sinema kompleksleri dışında, yüzün üzerindeki sinema mekânından çok azının kalıntıları mevcuttur. Sinema mekânlarının bu ölçüdeki yitirilişi, şehrin hafızasının yitirilişine neden olmaktadır.

Bu çalışmada Adana'da 1900'lerin başından itibaren faaliyet gösteren sinema mekânlarının konumlarının araştırılması, bulunması ve coğrafi bilgi sistemi aracılığıyla haritalanması aktarılmaktadır. Çalışmada, 1900'den bugüne değin şehirde faaliyet gösteren 125 açık hava ve salon sineması ile sinema kompleksinin konumlarına dair veri, yerel yayınlar ile yerel ve ulusal arşivlerin taranmasıyla, özellikle geçmişte sinema mekânlarında çalışanların ve mahalle muhtarlarının katıldığı sözlü tarih çalışmaları ve alan ziyaretleriyle ve Datathon çalışması gibi yöntemlerin bir araya gelmesiyle oluşan çoklu yöntemle derlenmiştir. Araştırma sonunda, bu veri ArcGIS Desktop coğrafi bilgi sistemi uygulaması aracılığıyla haritaya aktarılmış ve yeni araştırmalara olanak sağlayacak bir sayısal harita üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: yeni/yerel sinema tarihi, Adana sinemalarının tarihi, coğrafi bilgi sistemleri, Datathon, veri görselleştirme

MAPPING THE CINEMA VENUES OF ADANA, THE USE OF MULTI-METHODS: GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS IN THE NEW/LOCAL CINEMA HISTORY STUDIES

Abstract

Adana was transformed into an industrial city in the early 1900's by its economy dependent on cotton production. The social and cultural field of the city by its central role on mobility was as dynamic as its economy throughout that era. Halls and open-air cinema venues were at the centre of the social and cultural life especially in the 1960–1980 period. There were almost 110 cinema venues in the city during this time. However just as the collapse in the local economy, the financial structure of the film industry in Adana region had been weakened and a fall had begun by the late 1970's. In the following years with the transformation of the urban space, cinema venues became obsolete. Apart from the cinema complexes that

survive today, there left only ruins of more than a hundred cinema venues. The loss of movie theaters to this extent compels a loss in the memory of the city.

The aim of this study is to search for the locations of cinema venues that had operated in Adana since the early 1900's and to map these through the geographical information system. Geographical location data of almost 125 cinema venues starting from 1900 compiled from the local film bulletins and newspapers, archives, and by the oral history gathered especially from the employees of the cinema venues, and the neighbourhood witnesses, and by a Datathon workshop. Consequently, this data is transferred into a digital map through the ArcGIS Desktop geographic information system, thus a digital map for new inquiries is exported.

Keywords: new/local cinema history, cinema history of Adana, geographical information systems, Datathon, data visualization

Giriş: Sinema Tarihi Çalışmalarında Mekânsal Dönüşüm ve Coğrafi Bilgi Sistemleri

“İnsan bazen zaman içinde kendini tanıdığını sanır, oysa tanıdığını sandığı şey, varlığın durağanlık kazandığı mekânlar içindeki bir dizi bağlanmalardır yalnızca; geçip gitmek istemeyen varlığın, geçmişte bile, yitirilen zamanın peşine düştüğünde, zamanın akışını ‘durdurmak’ isteyen varlığın. Mekân, peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştırılmış olarak tutar. Mekân bu işe yarar” (Bachelard, 1996, s. 36).

“Süreklilik duygusunun kökü mekândadır” (Nora, 2006, s. 17).

Her ne kadar şehirlere ve şehirlerde süregiden olgulara sosyal bilimler alanından bakma biçim(ler)i, 20. Yüzyıl'ın başında köklü bir dönüşüme uğradıysa da, şehre ve kentsel mekâna dair önermelerin giderek çeşitlendiğini ve insan ve toplumbilimlerinin hemen her alanında 1970'lerden itibaren yoğunlaşan biçimde, bir dizi kırılma ve dönüşüm yaşandığını görmekteyiz. Coğrafyayla ilişkili *mekân*, *uzam* ya da *yer*; yine coğrafyayla ilintili *rota*, *patika*, *hareket*, *akış* ya da *ağ* gibi kavramların ve kavramsallaştırmaların merkezinde olduğu bu kırılma ve dönüşümlere, yalın bir ifadeyle *mekânsal dönüşüm* (*the spatial turn*) diyebiliriz (Warf & Arias, 2009, s. 1–10). Yine bu dönüşümle beraber, *yaşanılan mekân* (*lived space*), *toplumsal mekân* (*social space*) (Lefebvre, 1991, 1996, 2003), *heterotopya* (Foucault & Miskowiec, 1986), *hodolojik mekân-lar*, *patika-lar* (*hodologie-s*) (Bollnow, 2011; Deleuze, 1993) *deneyimlenmiş mekân* (*experienced space*), *beşeri mekân* (*human space*) (Bollnow, 2011), *yok-yerler* (*non-places*) (Augé, 1995), *üçüncü mekân-lar* (*thirdspace-s*) (Soja, 1989, 1996, 2000), *akışkan mekân* (*liquid space*) (Bauman, 2018) ya da *kentsel mekân* (*urban space*) (Harvey, 1989, 2001, 2019) gibi bir dizi kavramlaştırmanın etrafında insan ve toplumbilimlerin hemen her alanında ontolojik, epistemolojik ve metodolojik paradigma kaymaları yaşanmıştır ve yaşanmaya da devam etmektedir. Mekâna uzun zamandır sadece üzerinde süregiden ekonomik, politik, kültürel, toplumsal ve benzeri ilişkilerin, çatışmaların, kırılmaların ya da dönüşümlerin zemini olarak değil, bizatihi tüm bu olgu ve eylemlerin asli bir ögesi olarak da yaklaşılmaktadır. Üstelik bu kavramsallaştırmalar sadece felsefenin

konusunu oluşturmamakta; mekân, insan ve toplum bilimlerinin güncel tartışmalarında, dahası şehircilik ve çevre planlama gibi uygulamalı bilimler alanında da merkezi bir konum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mekânsal dönüşümün ivme kazandığı dönemde, iletişim, medya ve kültürel çalışmalarda ve onlarla yakın ilişkili tarih gibi, kimi farklı alanlarda da bir dizi dönüşüm yaşanır ki bunlar, günümüzün kültürel çalışmalarını ve iletişim araştırmalarını biçimlendirecek ve belki de bu çalışmalara ve araştırmalara yeni ufuklar kazandıracaktır. Örneğin tarihyazımının geleneksel konuları ve yöntemlerinde 1950'lerde *Annales Okulu*'yla birlikte yaşanan dönüşüm 1970'lerde daha da ileri taşınır. Postmodern paradigmayla beraber, gerçeğin ve gerçekliğin farklı görünüşleri olabileceğinin önermesiyle koşut bir biçimde farklı tarihlerin ve tarihyazımının da olabileceği, yönetenler kadar yönetilenlerin de tarihinin yazılabileceği – hatta yazılması gerektiği – ve pekâlâ tarihin bir dizi küçük olayın vuku bulduğu fragmanlardan ibaret olduğu ve dolayısıyla mikro çalışmaların, küçük anlatıların, hatıraların ve “sıradan” olanın tarihi oluşturabileceği önermesi de kabul görür. 2000'li yıllarla beraber, insan ve toplumbilimleri alanlarındaki paradigma kaymalarına koşut ve tarihyazımının yeni önermelerine denk yaklaşımların yoğunlaşmalarını sinema çalışmalarında da görmekteyiz.

Geleneksel/anaakım sinema çalışmaları –aslında *film çalışmaları* dememiz çok daha doğru olacaktır– çoğunlukla merkezine filmi koymaktadır; asıl olan filmidir. Bu minvalde, geleneksel/anaakım sinema tarihi çalışmaları da merkezine filmi koyma eğilimindedir. Bu eğilimin sonucu olarak anaakım sinema tarihçisi, film merkezli tarihi yazar. Oysa, yukarıda bahsettiğimiz dönüşümlerin bu alandaki etkisiyle beraber, Avrupa merkezli çalışmalardan başlayarak bir dizi kırılma ve dönüşüm gerçekleşmiştir. Örneğin Thomas Elsaesser'in bir bakıma öncülük ettiği *Yeni Film Tarihi (The New Film History)*⁴ yaklaşımıyla biçimlenen, yine filmin merkezinde olduğu ancak kabaca ifade etmek gerekirse filmin ve endüstrinin toplumla bağıni önemseyen ve meseleye iletişim sosyolojisi bağlamında eğilen yaklaşım etki alanını genişletmektedir. Diğer yandan, özellikle son on beş yıldır, filmi değil de bir mekân olarak sinemayı, seyir deneyimini ve seyirciyi merkezine alan, Annette Kuhn, Daniela Treveri Gennari, Richard Maltby, Daniël Biltereyst ve Philippe Meers gibi isimlerin öncülük ettiği ve sinema tarihine kültürel çalışmalar bağlamında eğilen *Yeni Sinema Tarihi (New Cinema History)*⁵ yaklaşımı da filmle veya sinema tarihyazımının diğer büyük meseleleriyle değil de mekân ve seyirci gibi, geleneksel/anaakım tarihyazımının tali öğeler olarak gördükleriyle ilgilenmektedir. Bugün, ulusal sinema tarihi çalışmaları alanında da her iki yaklaşımın içinde değerlendirebileceğimiz çalışmaların yapıldığını ve bu bağlamdaki araştırmaların ivme kazandığını söyleyebiliriz.

Araştırmacıların mekâna ve onunla ilintili olgulara yaklaşımını dönüştüren tüm bu kırılmalara teknolojik dönüşümlerin, özellikle de bilgisayar teknolojilerinin etkisini de eklemek gerekir. Mekânı araştırmayı ve bu araştırmalardan elde edilen veriyi görünür kılmayı, anlamlandırmayı ve yeni araştırma bağlamlarını keşfetmeyi sağlayan teknolojik gelişmelerin en önemlisi belki de coğrafi bilgi sistemleridir (*geographical information systems*). Aslında ilk olarak şehir ve çevre plancılarının kullandığı bu sistemler, bugün insan ve toplum bilimleri alanında, onların amaçladıklarından çok daha farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Sayısal haritalama teknolojileriyle sadece geçmişin mekânını ve onun üzerinde süregiden ilişkileri görünür kılmayız; bununla beraber bugünün mekânını ve ilişkilerini açıklayacak yeni katmanları ve bağlamları da oluşturabiliriz. Sinema araştırmaları alanının, hele de sinema tarihyazımı gibi alanların yeni temalardaki sorunsalları, yeni yöntemlerle ve yeni araçlarla araştırma biçimlerine coğrafi bilgi sistemlerinin de

⁴ Bazı örnekler için bakınız: Chapman, vd., 2007; Elsaesser 2004 ve 2016.

⁵ Bazı örnekler için bakınız: Biltereyst, vd., 2019; Biltereyst & Meers, 2016; Kuhn, vd., 2017; Maltby & Biltereyst vd., 2011; Maltby & Stokes, vd., 2007.

eklemlenmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü coğrafi bilgi sistemleri ve sayısal haritalama teknolojileri, araştırmacıların farklı sorular sormasına, yeni işbirlikleri geliştirmesine ve arşiv malzemelerini ve keşiflerini yeni yollarla sunmasına olanak sağlar (Horak, 2016, s. 65). Ancak coğrafi bilgi sistemleri salt veri anlamlandırma ya da görselleştirme aracı değildir. Bu sistemler aracılığıyla sadece farklı bağlamların ilişkisini göstermekle kalmaz, ögeler arasında yeni ilişkiler de kurabiliriz. “[Coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla gerçekleştirilecek] veri görselleştirme eylemleri, deneysel (ampirik) olanla yüzleşme ve onu anlamlandırma biçimimizi yeniden yapılandırır; dünyayı tanımaya, veriyi anlamlandırmaya bir geçit oluşturur. Veri görselleştirmeleri aynı zamanda bilgi, teknik, estetik, bilimsel ve toplumsal arasında bağlantılar üretir” (Verhoeven, 2016, s. 93). Coğrafi bilgi sistemleri, sadece geçmişin bilgisini keşfetmemizi sağlamaz, aynı zamanda geleceğe dair yeni araştırma bağlamları da oluşturur.

Son dönemde *Yeni Sinema Tarihi* yaklaşımı kapsamında, sinema mekânları ve film dağıtımı, gösterim ya da seyir deneyimi gibi, sinemaya gitme pratiklerini merkezine alan, bu minvalde haritalama yapan ve coğrafi bilgi sistemlerini kullanan pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir.⁶ Bu araştırmaların önemli bir bölümü, HoMER (*The History of Moviegoing, Exhibition, and Reception – Sinemaya Gitme, Gösterim ve Alımlama Tarihi*) ağında (<http://homernetwork.org/>) yer almaktadır. Ulusal alanyazında da bu yenilikçi yöntemleri kullanarak sinema mekânlarının tarihine ya da film dağıtımına bakan çalışmalara yakın zamanda tanıklık ettik.⁷ Hem uluslararası hem de ulusal alandaki bu çalışmaların, makro bir tarihyazımından ziyade mikro tarihyazımına odaklandıklarını, bu bakımdan da kendilerine çoğu zaman sadece bir şehrin sinema mekânlarını konu edindiğini, hatta bazı çalışmaların ölçeğinin salt bir sinema mekânıyla sınırlandırıldığını görmekteyiz. Bunun en önemli nedeni, *Yeni Sinema Tarihi* yaklaşımının ontolojik olarak geleneksel/anaakım tarihyazımının bütünlüklü bakışına bir “itiraz” getirmesidir. Ancak bu yerel ve mikro çalışmaların, bu “aşağıdan” yazılan tarihin de bir gün, bütüncül bir sinema tarihine dönüşmesi olasılığı vardır. Bu bağlamda, coğrafi bilgi sistemleriyle oluşturulacak haritalar bir gün bir araya getirilerek, örneğin ulusal sinemamızın mekân bağlamındaki tarihyazımına kaynaklık edebilecektir. Bugün, *Yeni Sinema Tarihi* yaklaşımının içinde olduğu kadar dışında değerlendirebileceğimiz, kimi zaman haritalamayı da içeren çeşitli yöntemlerle İzmir’de, Ankara’da, Giresun’da, Mardin’de ya da Diyarbakır’da yapılan ve halen yapılmakta olan araştırmalar vardır. Bu araştırmaların bir araya gelerek haritada buluşması bize olağanüstü çeşitlilikteki bağlamlarda karşılaştırmalı çalışmalar yapma olanağı sağlayacaktır. Dolayısıyla coğrafi bilgi sistemleri ve haritalama, yerelden –ve çoğu zaman birbirinden bağımsız– yürütülen çalışmaları birbirleriyle ilişkilendirerek yeniden yorumlamamıza da olanak sağlamaktadır.

Adana Sahası ve Saha Araştırmaları İçin Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Gerekliliği

Bugün her ne kadar çökmüş olsa da Adana, bir zamanlar tipik bir sanayi kenti idi. Bu kentte şehirleşme ve sanayileşme pamuk üretimiyle iç içe geçerek şekillenmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde şehirde başlayan sanayileşme, savaş sonrasında şehir Fransız işgali altında kalmasına rağmen,

⁶ Bazı örnekler için bakınız: Hallam & Roberts, 2011 ve 2014; Horak, 2016; Porubčanská, 2018; Ravazoli, 2018; Verhoeven, 2016; Verhoeven, vd., 2009.

⁷ Bazı örnekler için bakınız: Kayhan Müldür, 2020; Kaymaz, 2019; Şavk, 2019, 2020.

hız kaybetmez. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de şehirdeki sanayileşme ve sanayileşmeye bağlı olan ticari faaliyetler olağanüstü büyüme gösterir. "1937'de faaliyete geçen Sümerbank'ın pek çok iştiraki Adana'da yerini alır. Devletin bu girişimlerini özel sektöre bağlı, irili ufaklı onlarca çırçır ve iplik atölyesi izler" (Özcanlı, 2008, s. 157). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla –bu dönemde iktidarda bulunan Demokrat Parti'nin de etkisiyle– şehrin sanayileşmesi artarak devam eder. Aynı zamanda şehrin genişlemesine bağlı olarak inşaat malzemesi üreten fabrikalar da faaliyete geçer. Çukurova Bölgesi'nden kaynaklanan yoğun insan hareketi nedeniyle şehrin nüfusu "1965 yılında, yaklaşık 402.000'i merkezde, 480.000'iyse köylerde yerleşmiş bulunmak üzere, 902.000 kişiye ulaşır" (TÜİK, 1965 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı). "Üstelik bu dönemde, yani 1965–1970 yılları arasında şehre göç edenlerin %77,42'si ücretli olarak çalışmaktadır" (Yaman, 1981, s. 112). Ne var ki, 1970'lerde ulusal ekonominin çöküşüyle başlayan kriz Adana için, Turgut Özal'ın neoliberal politikalarıyla birlikte 1980'lerde iyice derinleşir. Özal'ın ülke ekonomisini merkezileştirmeye yönelik politikaları, Adana'daki neredeyse tüm sınai işletmelerin İstanbul'a taşınmasına neden olur. Güneydoğu Anadolu Projesi'yle birlikte (GAP) pamuk ekiminin de Şanlıurfa ve doğusuna kayması, şehrin pamuğa dayanan ekonomisini iyice zayıflatır ve bir zamanlar, çalışma çağındaki neredeyse herkesin iş bulabileceği şehir, işsizlik tablolarında üst sıralarda yer almaya başlar.

Adana'nın toplumsal ve kültürel yaşamı da tıpkı ekonomik yaşamı gibi "hızlıdır". İstihdamın yüksek ve yaşamın göreceli olarak ucuz olduğu 1960'lar ve 1970'lerin ilk yarısı boyunca, iklimin de etkisiyle birlikte şehir halkı *dışarıda* toplumsallaşmaktadır. Salon ve açık hava sinemaları, neredeyse tamamı açık havada faaliyet gösteren çay bahçeleri, bira bahçeleri, dondurmacılar, kulüpler, gazinolar ve pavyonlar faaliyettedir. 1960–1980 yılları arasındaki dönem, Adana sinemalarının altın çağıdır. Şehirdeki açık hava ve salon sinemalarının sayısı bu dönemde zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen bir taramaya göre Adana'da "35'i salon, 75'i açık hava olmak üzere, 110 sinema mekânı faaliyettedir" (Coş, 1969, s. 19–26). Yine aynı çalışmaya göre bu işletmelerin sandalye ve koltuk kapasitesi 86.900'ü bulmaktadır. "Şehir merkezinin 1970'deki nüfusu yaklaşık 525.000 kişidir" (TÜİK – 1970 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı). Bu dönemde sinemalar Adana için son derece yoğun kullanılan toplumsal ve kültürel alan oluşturmaktadır. Salon ve özellikle açık hava sinemaları, belli bölgelerde yoğunlaşmakla birlikte, çeper mahalleler de dahil olmak üzere şehrin her yerine dağılmıştır. Özellikle 1960–1980 döneminde çoğu yaz sezonunda aynı anda yüzden fazla sinemanın faaliyette olduğu bu dönemde, şehirde yaklaşık 130 sinema mekânı faaliyettedir.

Ne var ki, bazı açılardan farklı nedenlere bağlı olmakla beraber –örneğin Çukurova Televizyonu'nun yayına başlaması, ekonomik krizle beraber film ithali ve yapımının durma noktasına gelmesi gibi– sinema mekânlarının çöküşü şehrin ekonomik çöküşüne eşlik eder. 1960–1980 döneminden bu yana, bir şehrin tarihiyle kıyaslandığında uzun sayılmayacak bir zaman geçmesine karşın, kentsel mekân yeniden düzenlenmiş ve şehrin fizikî haritası, özellikle sinemaların yoğunlaştığı bölgelerde tamamen değişmiştir. 1950'lerde, şehrin büyümesiyle birlikte başlayan geniş cadde ve bulvarların inşası, 1970'lerin ortasında hız kazanır. Bu yıllarda şehri doğu–batı ekseninde boydan boya geçen Turhan Cemal Beriker Bulvarı açılır ve Girne Köprüsü'yle karşı yakaya bağlanır. Takip eden yıllarda açılan yeni bulvarlar –bugün her biri bir siyasetçinin adını taşıyan Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel veya Turgut Özal Bulvarları– bağlantı yolları veya kavşaklar ya da şehri kuzeyden güneye ikiye bölen, tuhaf bir biçimde yerin altından değil de üzerinden giden metro hattı şehir coğrafyasını alt üst eder. Şehrin idari yapısının defaten değişmesi, yeni ilçelerin oluşturulması ve özellikle mahallelerin bölünerek yeni mahallelerin meydana getirilmesi eski adres bilgilerini de hükümsüz kılmaktadır. Bununla birlikte yine bir şehrin tarihiyle kıyaslandığında oldukça kısa sayılabilecek

bir sürede toplumsal, kültürel, ticari ve sanayi merkez(ler)i birkaç kez yer değiştirmiş ve bir zamanlar toplumsal hayatın yoğun bir biçimde vuku bulduğu yerler birer çöküntü alana dönüşmüştür. Şehrin, 1950'lerden itibaren Çukurova Bölgesi'nin ekonomik merkezi haline gelmesini sağlayan yoğunluktaki ekonomik yaşamının giderek sönümlenmesi ve buna bağlı olarak fabrikaların, atölyelerin ve/veya iş hanlarının kapanması, yıkılması ve dönüşmesi nedeniyle, aynı dönemde yoğun faaliyette olan açık hava ve salon sinemalarının yerlerine dair referanslar da yok olmuştur. Bir kaynak kişi rehberliğinde gerçekleştirilen saha ziyaretleri sırasında yaptığımız görüşmelerde, sıklıkla bir sinema salonunun yeri bir çırçır atölyesi referansı ile ifade edilmektedir. Bu, şehrin o dönemini hâlihazırda iyi bilen katılımcılar ve saha ziyaretlerine eşlik eden kaynak kişiler için sorun oluşturmamakla birlikte, hiç bilmeyen biri olan araştırmacı için muğlaklığı daha da arttırmaktadır. Coğrafyanın böylesine alt üst olduğu bir şehirde, artık yerinde olmayan bir sinemayı, artık oradan geçmeyen bir yol ayrımını veya sokağı ya da kendisinden geriye hiçbir iz kalmayan bir çırçır atölyesini referans alarak bulmaya çalışmak bilinmezliği daha da arttırmaktadır. Mekânın yitirilişi hafızanın da yitirilmesine neden olur. Geçmiş ve bugünün bağlantısıyla –dolayısıyla da yeni bir gelecek olasılığıyla– ilgilenmeyen bir tarih, hafızanın yerini alır.

Bu bağlamda, bu araştırma kapsamında 1900'den bu güne Adana şehir merkezinde faaliyet gösteren açık hava ve salon sinemalarıyla sinema kompleksleri, *Yeni Adana*, *Türksözü*, *Güney Film Postası* veya *Akgünler* gibi gazetelerden, *Görüşler* ve *Çukurova* dergileri gibi süreli yayınlardan; Adana Ticaret Odası (ATO) kayıtları, TBMM Tutanakları'ndan ya da Devlet Arşivleri'nin belgelerinden; Adana sinemalarında veya sinemaların yoğunlaştığı alanlardaki kahvehanelerde kişilerle ya da muhtarlarla yapılan sözlü tarih çalışmaları ve saha ziyaretlerinden ve son olarak şehrin sinema tarihine yakından tanıklık eden kişilerin katılımıyla gerçekleştirilen *Datathon* çalışmasından elde edilen veriyle, sayısal olarak haritalanmıştır. Haritalamadan kasıt, bu tarihler arasında şehirde ticarî faaliyet gösteren tüm sinema mekânlarının küresel konumlarının belirlenerek, şehir haritası üzerine sayısal olarak işaretlenmesidir. Bu araştırmayla öncelikli olarak şehrin sinema tarihinin yazımının yapı taşlarından birini oluşturacak veriyi elde etmek, bu veriden yararlanarak da sinemaların konumlarını belirlemek, belgelemek ve harita üzerinde kaydetmek amaçlanmıştır. Daha önce gerçekleştirilen bir tarama çalışmasında (Çam, 2018) görüldüğü gibi Adana'da faaliyet gösteren sinema işletmelerinin birçoğunun ticari tescilleri dahi yapılmamıştır. ATO tarafından ticari tescilleri yapılan işletmelerin çoğunun ise ya adres bilgileri açık değildir ya da bu bilgiler güncelliğini yitirmiştir. Üstelik mevcut şehircilik politikaları ve şehir uzamının dönüşümünün dramatik boyutları düşünüldüğünde, bu işletmelere ait küresel konum ve adres bilgisinin haritalanarak korunması daha da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda sinema işletmelerini haritalamak, şehir coğrafyasının günden güne değiştiği/dönüştüğü bir dönemde ortak hafızayı sistematik bir biçimde kaydetmenin yolunu açmakta ve geçmişin bilgisini geleceğe taşımaktadır. Bununla beraber, araştırmada ulaşılan sinema işletmelerine dair veri ve harita bilgisiyle bu işletmelerin mekânsal dağılımı ve yoğunlaşması görünür hale getirilerek, geçmişten bugüne şehrin kamusal alanının ya da toplumsal, kültürel mekânlarının dönüşümüne dair yeni araştırmalara zemin hazırlanması da çalışmanın amaçları arasındadır.

Çoklu Yönteme Dair: Sinema İşletmelerinin Konum Verisinin Derlenmesi, Coğrafi Bilgi Sistemine İşlenmesi ve Verinin Görselleştirilmesi

Son yıllarda, özellikle 2017 Kasım'ından bu yana Adana şehir merkezi başta olmak üzere, Çukurova Bölgesi'nde ve Toros yayla köylerinde, *Yeni Sinema Tarihi* yaklaşımını takip ederek bir dizi *Yeni ve Yerel Sinema Tarihi* araştırması gerçekleştirdik. Bu araştırmalarımız, anaakım sinema tarihyazımının geleneksel hedeflerinden ve yöntemlerinden ayrılarak, sinema tarihini yerelden ve "aşağıdan" yazma amacıyla, sinema mekânlarına ve sinema deneyimlerine, çoklu yöntemlerle odaklanmaktadır.⁸ Bu bağlamda yerel yayınlardan, ulusal ve yerel arşivlerin taranmasına; özellikle açık hava ve salon sinemalarının çalışanları veya mahalle muhtarları gibi, sinema mekânlarının ve onların buldukları yerlerin tarihine tanıklık etmiş kişilerle sözlü tarih çalışmalarından saha ziyaretlerine ve derinlemesine görüşmelerden *Datathon* çalışması gibi bir dizi veri derleme tekniğini uygulamaktayız. Bu araştırmaların bazıları farklı amaçlarla gerçekleştirilmiş olsalar da nihayetinde tüm bu çalışmalarla sinema mekânlarını haritalamamızı sağlayacak veriyi derlemek de mümkün olmuştur. Coğrafi bilgi sistemine işlenerek haritaların oluşturulmasını sağlayan, sinema mekânlarının konumlarını gösteren veri, bu araştırmalar sırasında kullandığımız ve aşağıda açıklayacağımız bir dizi farklı –ama hepsi birbirleriyle ilintili– çoklu yöntemle elde edilmiştir. Adana'da 1900'den bu yana faaliyet gösteren açık hava ve salon sinemalarıyla sinema komplekslerinin konumlarının tespiti için şu yöntemlerden yararlanılmıştır:

1. Yerel Yayınların Taranması: Yerel yayınlar, sinema sektörüyle ilgili olarak yapım, dağıtım ya da gösterim etkinliklerine dair, örneğin gösterim programları gibi önemli veri içerirler. Adana sinema tarihini merkezine alan tüm çalışmalarımızda ilk başvurduğumuz kaynaklar yerel yayınlar olmaktadır. Bu bağlamda, 1918'den bu yana yayımlanan *Yeni Adana* ve 1923–1966 yılları arasında çıkan *Türk Sözü* gazetelerinin arşivlerinden sıklıkla yararlanılmaktadır. Adana'da faaliyetle bulunan filmcilerin örgütlendiği *Adana Filmciler Derneği* tarafından 1 Ekim 1964'te ilk, 1 Ağustos 1967'de son sayısı yayımlanan *Güney Film Postası* adlı gazetenin günümüze kalan 16 sayısı da önemli veri kaynaklarımızdandır. Ayrıca Adana Halkevi tarafından 1935–1937 döneminde çıkarılan *Akgünler Gazetesi*, 1937–1946 döneminde çıkarılan *Görüşler Dergisi* ve 1946–1947 döneminde çıkarılan *Çukurova Dergisi* de özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Adana'da gerçekleştirilen –çoğunlukla da Adana Halkevi'nin etrafında öbikleşen– sinemacılık faaliyetlerine dair önemli veri içermektedir. Haritalama çalışmalarımızla ilgili olsun ya da olmasın, yerel yayınlar taranırken karşılaşılan tüm sinema mekânlarının isimleri, bu mekânların faaliyetleri ve bu mekânlara dair diğer verileri listelemekteyiz. Böylelikle, coğrafi konumları hatta adresleri belli olmasa dahi, Adana'da faaliyette bulunan sinemalara dair önemli bir veriyi derlemek mümkün olmuştur. Yine de bu verinin çoğunlukla yerel yayınlara reklam veren işletmelerle sınırlı olduğunu söylemeliyiz. Dolayısıyla, farklı kaynaklara bakmak kaçınılmazdır.

2. Arşiv ve Belge Taramaları: Haritalama çalışması için veri derlerken başvurduğumuz arşivlerin ve belge kaynaklarının başında ATO kayıtları gelmektedir. Cumhuriyet'in ilânının hemen ardından ATO tarafından yayımlanan *Adana Ticaret Rehberi*'nde (Oğuz, 2014, s. 97) iki sinema salonunun, isimleri anılmadan listelendiğini görmekteyiz. Faaliyetlerine 1894 yılında başlayan ATO'nun kayıtları, Birinci Dünya Savaşı'nın

⁸ Bazı örnekler için bakınız: Çam, 2018; Çam & Şanlıer Yüksel, 2019; Çam & Şanlıer Yüksel, 2020; Şanlıer Yüksel & Çam, 2019a.

yıkımına karşın, Adana sinemalarıyla ilgili çalışmalarımızın en önemli kaynaklarından. Özellikle 1940'larda yükselişe geçen filmcilik ve sinemacılık alanında, şehirde resmi olarak faaliyette bulunan gerçek ya da tüzel kişilerle, yani işletmelerle ilgili temel veriye ATO arşivinden erişmek mümkündür. Yakın zamanda, arşivin sayısallaştırılması ve çevrimiçiye taşınması, tarama çalışmalarını da kolaylaştırmıştır. 2018'de yapılan bir arşiv tarama çalışmasıyla ATO'ya ticari tescili yapılan sinema işletmelerinin verisine ulaşılmıştır. Ancak, tarama çalışmasıyla ulaşılan veri son derece sınırlıdır. 1900'den bu yana Adana'da yaklaşık 125 sinema işletmesi faaliyet göstermişken, ATO tarafından ticari tescili yapılan işletme sayısı sadece 35'tir. Verinin sınırlı olmasının temel nedeni ise yoğun sinemacılık faaliyetinin gerçekleştiği 1960-1980 yılları arasında şehirde, sinema salonu işletmeciliğinde kayıt dışılığın bir norm haline gelmesidir. Sinemacılık, kayıt dışı ekonomiye çok uygun bir alandır. Ayrıca, hemen ilk dönemden bu yana şehirdeki sinema işletmelerinin bazıları, ticari kayıtlarda farklı biçimlerde yer almaktadır. Örneğin 1940'larda faaliyet gösteren, Hacı Ömer Sabancı'nın sahibi olduğu Erciyes Palas Otel'in bünyesinde yer alan *Erciyes Sineması*, ATO kayıtlarında otel işletmesi olarak kaydedilmiştir. "Enformel ekonominin hâkimiyetinin diğer bir nedeni de bu alandaki sahiplik, ortaklık ve işletmecilik ilişkilerinin çok dinamik olmasıdır" (Çam, 2018, s. 23). Sinema işletmelerinin sahipleri, özellikle işletmecileri veya ortaklık yapıları sık sık değişmektedir. Bu değişimin çok görüldüğü işletmelerin, özellikle sezonluk çalışan yazlık sinemaların ticari tescillerinin yapılmaması, arşiv taraması yoluyla veriye ulaşmayı olanaksız kılmaktadır.

Bununla beraber, tarama çalışmaları için TBMM tutanakları, Devlet Arşivleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü arşivleri de zaman zaman kullanılmaktadır. Ancak bu arşivlerden de sınırlı sayıda belgeye ve veriye ulaşılabilmektedir. Sistematik bir kurumsal arşiv geleneğinin olmaması ve özellikle sahadaki ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı işleyişi, veri derlemeyi kısıtlamaktadır. ATO kayıtları ya da filmcilerin ve sinemacıların ifadeleri, Çukurova Bölgesi'nde 1960-1980 döneminde sinema sektöründe kaydın sınırlı bir alanda gerçekleştiğini, kayıt dışı pratiklerin ve iş ilişkilerinin bir norm haline geldiğini ve ticari ilişkilerin yazılı belgelerden ziyade sözlü akitlerle yürütüldüğünü göstermektedir. Seyirciler açık hava sinemalarına ya da sinema salonlarına kaçak girmenin yollarını arar; popüler bir film gösterime girdiğinde bileti ancak karaborsada bulunabilir; işletmeci mükerrer bilet satarak rüsum vergisinden sakınmaya çalışır; belediye(ler) işletmelerden alınan rüsum vergilerine dair kayıtları "arşivlenmeye değer evrak" olmadıkları gerekçesiyle periyodik olarak imha eder; seyyar sinemacı işletmek üzere aldığı filmi, sözleşmeye aykırı bir biçimde, başka seyyar sinemacılara kiralar; dağıtımçı yurtdışından "kaçak" film getirir... Sektörün her alanında kayıt dışı/enformel bir ekonomi söz konusudur. Tüm bunlardan dolayı, bazı verilere ancak ve ancak sözlü tarih çalışmaları ve saha ziyaretleriyle ulaşılabilmektedir.

3. Sözlü Tarih Çalışmaları ve Saha Ziyaretleri: Tarihyazımı salt arşivlere, kayıtlara ya da belgelere, kısacası yazılı kaynaklara bağlı olmak zorunda değildir. Sözlü tarih, tarihyazımında belgeye dayanan (belgesel/belgeci) geleneksel yaklaşımdan belirgin bir biçimde ayrılarak, sözlü kaynakları tarihyazımının merkezine alan nitel bir araştırma yöntemidir. Kaynak olarak, kişisel anıların kullanımı üzerine kuruludur. Kişisel anıları temel alarak, geleneksel tarihyazımının dayandığı belgeleri tamamlayan ama aynı zamanda geleneksel bakış açısından yazılmış tarihe alternatif sunan bir tarihyazımdır (Caunce, 2011, s. 8). Sözlü tarih çalışmaları, "yazılı kaynakların araştırmacılar için yetersiz kaldığı belli tarihsel dönemleri ve dönüşümleri bizzat yaşamış kişilerin, kendi yaşam öykülerinden yola çıkarak araştırılması ve incelenmesiyle başlamıştır" (Öztürkmen, 2001, s. 116). Sözlü tarih çalışmalarının temel önermesi, geleneksel belgesel tarihyazımının merkezine iktidarın ve/veya elitlerin konduğu, üstelik bu yazımın da belgeyle sınırlı kaldığıdır.

Oysa tarih, belgeden çok daha fazlasıdır ve üstelik “içinde yaşadığımız toplumun ve ekonominin şekillenmesinde her birey bir biçimde rol oynamıştır” (Counce, 2011, s. 8). Sözlü tarih çalışmaları, merkezine sıradan insanları koyarak ve tarihyazımına onların deneyimlerini dahil ederek, hem yeni bir bakış açısı sunar hem de geçmişe dair bilgimizin çeşitlenip çoğalmasını sağlar. Bu nedenle, sözlü tarih çalışmaları bir yandan yeni araştırma alanları oluştururken, diğer yandan hem tarihyazımının hem de yazılan tarihin merkezinde yer alan baskın kişileri, kurumları ya da yargıları sorgulamaya açar: Sözlü tarih çalışmaları, büyük bir çoğunluğun yaşamını biçimlendiren olayların aslında sıradan, günlük olgular olduğunu önerir. Dolayısıyla özgün ve sıra dışı vakalardan çok, gündelik yaşama dair olgular özellikle sözlü tarihçinin konusudur. Böylelikle sözlü tarih, Stephen Counce’nin de (2001, s. 20) belirttiği gibi, “tarihi herkese açmaya yönelik bir araca” dönüşerek alternatif bir tarih bilgisinin üretilmesini sağlar. “Tarihin alternatif olma iddiası, yalnızca ne söylendiğiyle değil, aynı zamanda tarihi olanın nasıl söylendiğiyle de ilgilidir. Örneğin şehir, metropol ya da iktidar merkezli tarihyazımı pratiğine alternatif olarak çeperde, kırsalda ya da yerelde iktidar sahibi olmayanın, sıradanın tarihini yazmak gibi” (Şanlıer Yüksel & Çam, 2019a, s. 68). Biraz da bu nedenle yerel tarih grupları, sık sık sıradan insanların yaşam deneyimlerini aktarmak için sözlü tarih yöntemlerini kullanmaktadır (Iggers, 2000, s. 117). Sözlü tarih çalışmalarıyla tarihin yeniden yazılması, “meslekten tarihçi olmayanların da önemli bir rol oynadığı, daha fazla işbirliği yapılan bir süreç haline gelir. Tarih, yazılışında ve sunulduğunda toplumu oluşturan her bireye merkezi yer vermekle büyük kazanımlar elde eder” (Thompson, 1999, s. 10). Tarihyazımının dönüşmesi ve bir bakıma toplumsallaşması ve demokratikleşmesiyle birlikte, tarih yazıcıları sosyal bilimlerin farklı alanlarındaki konulara yönelmeye başlarken, aslında sosyal bilimlerin farklı alanlarında uzmanlaşmış araştırmacılar da tarihyazımına dahil olabilmektedir.

Sinema araştırmaları alanında, geleneksel tarihyazımından farklılaşarak seyir deneyimini toplumsal bir deneyim alanı olarak ele alan ve bu bağlamda gösterim etkinliklerine ve mekânlarına odaklanan yaklaşımlar –özellikle de *Yeni Sinema Tarihi* yaklaşımı– sözlü tarih çalışmalarını hem epistemolojik hem de yöntemsel olarak öncelikli kullanır.⁹ Ulusal alanyazında da, 2000’lerle beraber sözlü tarih çalışmaları bir yöntem olarak sinema tarihi çalışmalarıyla bir araya gelmiştir.¹⁰ Halihazırda, sözlü tarih çalışmalarının öncülleri arasında sinema tarihine ilişkin araştırmaların bulunması dikkat çekicidir. Kevin Brownlow’ın, 1916–1928 yılları arasındaki Amerikan sessiz sinemasını konu alan çalışması *The Parade’s Gone By...* (1968) sinema alanında olmasının dışında, genel olarak sözlü tarih yönteminin ilk örneklerindedir. Counce’nin bu çalışma hakkındaki değerlendirmesi, bizim çalışmamız için son derece önemlidir: “Kevin Brownlow’ın, 1960’larda hâlâ, sessiz sinemanın ilk günlerinden kalma insanlarla, hem de pek çok insanla konuşabilmiş olması dikkate değerdir. Sessiz sinema endüstrisinin müthiş bir büyüme yaşadığı bir sırada kapalı kapılar ardında ve kaotik bir şekilde nasıl işlediği gözler önüne serilerek, o zamanlar nelerin yaşandığını, belgelerin tek başına gösteremeyeceği teyit edilmiştir. Çünkü birçok şey, işletme kayıtları olarak bile, hiçbir zaman yazıya dökülmemiştir” (Counce, 2011, s. 13). Paul Thompson da (1999, s. 20) yazı öncesi topluluklardan bu yana, kanunlar, ticari işlemler ya da pazarlıklar gibi pek çok meselenin kaydının sadece sözlü olarak tutulduğunu söylemektedir: “Genel tablonun hayati bir kısmını oluşturan geçici iktisadi faaliyetler hakkında tatminkâr bir çalışma yapılabilmesini sağlayan yine büyük ölçüde sözlü kanıtlardır. Nitekim, seyyar satıcılık, kredili kumaş ticareti, pazarcılık gibi yerleşik olmayan ticaretlere ilişkin neredeyse hiçbir yazılı belge bulunmamaktadır (...)

⁹ Bazı örnekler için bakınız: Biltereyst, vd., 2012; Biltereyst, vd., 2019; Huggett, 2007; Kuhn, 2002; Maltby & Biltereyst, vd., 2011; Thissen & Zimmermann, 2016.

¹⁰ Bazı örnekler için bakınız: Akbulut, 2014, 2017 ve 2018; Çam & Şanlıer Yüksel, 2019; Gökmen, 2019; Gökmen ve Gür, 2017; Şanlıer Yüksel & Çam, 2019a ve 2019b; Öztürk, 2013; Uçar İlbuğa, 2017 ve 2018.

Üst ve orta sınıf entelejensiyası hakkında bol bol otobiyografik malzeme bulunmasına rağmen, imalatçılar ve işadamları hakkında bu tür bilgiler son derece azdır” (Thompson, 1999, s. 66-67). Bu önermeler, Adana sinemalarının haritalanmasında kullanılan öncül verinin elde edilmesinde sözlü tarih çalışmalarının kritik rolünün de altını çizmektedir.

Şekil 1: Adana şehir merkezinde ve Toros yayla köylerinde gerçekleştirilen saha çalışmalarından çeşitli görüntüler. Çukurova bölgesindeki sinemalardan geri kalanları araştırmak ve belgelemek, bir arkeoloji çalışmasına benzetilebilir (Fotoğraflar Aydın Çam tarafından çekilmiştir).

Arşivlerin, kayıtların, belgelerin ve/veya süreli yayınların taranmasıyla derlenen ancak bu kaynaklardan konum bilgisine erişilemeyen –ya da bu kaynaklarda hiçbir biçimde yer almayan– sinema mekânlarını saptayabilmek için, bu işletmelerde veya yoğunlaştıkları bölgelerdeki kahvehane ya da çay bahçeleri gibi farklı işletmelerde çalışan kişilerle ve/veya mahalle muhtarlarıyla görüşülmüştür. Bu bağlamda, 1960–1980 döneminde Kuruköprü Mahallesi, Debboy Caddesi ve Saydam Caddesi’nde bulunan sinemalarda makinistlik yapan ve şu anda özel sinema müzesi olarak faaliyet gösteren *Sinema Evi*’nin kurucusu Sabri Şenevi’yle (4, 28 Nisan 2018 ve 8 Haziran 2018), 1967’den bu güne Kıyıboyu Caddesi ve Sular semtinde çay bahçesi ve kahvehane işletmeciliği yapan Ahmet Oğan’la (26, 30 ve 31 Mart 2018), 1965–1992 döneminde Sular semtindeki sinemalarda gişe müdürlüğü, sinema müdürlüğü ve/veya sinema işletmeciliği yapan Mustafa Yaşar Pulgat’la (13 Nisan 2018) ve Kuruköprü Mahallesi ve Koca Vezir semtinde bulunan sinemalarda 1960–1972 yılları arasında teşrifatçılık, gişe memurluğu ve büfecilik yapmış olan Ahmet Duran Fikirmen’le (10 Haziran 2018) sözlü tarih çalışmaları yapılmış ve kendileriyle birlikte saha ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Yine araştırma kapsamında Fatih Mahallesi Muhtarı Adem Çelik’le (31 Mart 2018) sözlü tarih çalışması yapılarak saha ziyaretleri yapılmıştır. Saha ziyaretleri ve bu ziyaretler sırasında sinema mekânlarının haritalanması şu şekilde gerçekleştirilmektedir:

1. Öncelikle haritalanacak bölgeyi çok iyi tanıyan, özellikle 1960–1980 yılları arasında bu bölgede faaliyet gösteren sinemalarda makinistlik, teşrifatçılık, gişe memurluğu, büfe işletmeciliği, müdürlük ya da salon işletmeciliği yapmış kişilerle güncel şehir haritası üzerinde çalışılmıştır. Eğer bu niteliklere sahip bir

görüşmeciye ulaşılamadıysa bu bölgede uzun zamandır yaşayan, toplumsal ve kültürel açıdan etkin kişilerle, örneğin şehirdeki sinemalarla her zaman iç içe olmuş çay bahçesi ya da kahvehaneleri işletenlerle görüşme yapılmıştır.

2. Şehir haritası üzerindeki çalışma, en azından saha ziyaretinin gerçekleştirileceği bölge için sonlandırıldığında görüşmecinin rehberliğinde sahaya gidilmiş ve bölgedeki sinemalar – aslında daha çok bu sinemalardan geriye kalanlar– yerinde görülerek haritalanmıştır. Saha ziyaretlerinin her aşamasında semt sakinleriyle de anlık görüşmeler yapılarak bilgilerine başvurulmuştur. Sinema mekânlarının yoğunlaştığı yerlerdeki insanların çoğunun uzun zamandan bu yana aynı muhitte yaşıyor ve hatta kendilerine önceki kuşaklardan miras kalan konutlarda ikamet ediyor olmaları, araştırmanın gerçekleştirilmesi açısından son derece önemli ve değerli katkı sağlamıştır.
3. Saha ziyaretleri sırasındaki haritalama çalışması için anlık küresel konum bilgisine ulaşan ve kaydeden akıllı telefon uygulamalarından yararlanılmış ve aynı zamanda şehir haritası paftalarına da işaretleme yapılmıştır.
4. Gerek harita başındaki çalışmaların gerekse sahada yürüyerek gerçekleştirilen görüşmelerin –katılımcıların onayına bağlı olarak– ses ve görüntü kaydı da alınmıştır. Bunun için görüşmeciye bir yaka mikrofONUyla ses kayıt cihazı sağlanmış ve tüm çalışma süresince kaydedilmiştir. Ayrıca bu ziyaretler sırasında ulaşılan sinema mekânlarının fotoğrafları çekilmiş ve video kaydı yapılmıştır.
5. Saha ziyaretini müteakiben sinema mekânlarının küresel konum bilgisi sayısal ortama aktarılmış ve saklanmıştır. Bununla birlikte o gün gerçekleştirilen çalışmada ulaşılan veriye dayanarak eğer gerekiyorsa açık hava ve salon sinemaları ile sinema komplekslerinin mevcut listeleri de güncellenmiştir.

4. Datathon Çalışması: Her ne kadar yukarıda saydığımız yöntemlerden özellikle tarama çalışmaları, temel olarak başka araştırmalar için uygulandıysa da nihayetinde, her bir araştırma yürütülürken nihai amaçlarımızdan biri, Adana'da tarih boyunca faaliyette bulunan sinema mekânlarını saptamak, listelemek ve coğrafi konumlarını belirleyerek haritalamaktır. Özellikle sözlü tarih çalışmaları ve saha ziyaretleriyle bu araştırmamızı nihayete erdirmeye de çok yaklaşmıştık. Ne var ki, tüm bu çalışmalar sırasında 130 kadar sinema mekânını listeledikten ve bunlardan 100 kadarını haritaladıktan sonra kendimizi çıkmaz sokakta bulduk. Fizikî mekânda gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarıyla daha fazla ilerleyemediğimizi kabul ederek bir *Datathon* çalışması düzenlemeye karar verdik. *Data* ve *marathon* kelimelerinin birleşimiyle üretilen ve çatı bir kavram olan *Datathon*, bir grup katılımcının ve bu katılımcılara teknik destek sağlayan ekibin, önceden belirlenmiş bir zaman diliminde ve yerde bir araya gelerek, özgün bir problem üzerinde belirli bir veri setiyle çalışmasıdır (Aboab vd., 2016; Milligan vd., 2019). *Datathon* çalışması hazırlık, planlama, katılımcıların belirlenmesi ve bir araya getirilmesi, çalışmanın yapılacağı mekânın hazırlanması, verinin hazırlanması ve dökümünün yapılması ve etkinliğin lojistiğinin sağlanması gibi aşamaları içerir. Çok sayıda katılımcının bir veri setini işleyerek bir problemi çözmeye çalıştıkları *hackathon* yarışmalarından ya da *Mülksüzleştirme Ağları* (<http://mulksuzlestirme.org/>) örneği gibi kolektif veri haritalama/analiz uygulamalarından ve alanyazından yola çıkarak geliştirdiğimiz bu yöntem, daha önce listelediğimiz sinema mekânlarının adları ve tespit edebildiklerimizin konumlarının verisi üzerinde, Adana sinemalarında çalışmış ve şehrin sinema tarihini yakından takip etmiş kişilerle birlikte bir gün süresince çalışmaya dayanmaktadır.

Şekil 2: *Datathon* çalışma istasyonları ve ana veri kaynağı ve veri derleyici olarak çalışmada yer alan katılımcılar (Fotoğraflar Ahmet Keçili, Ebru Özhayma ve Hakan Çelik tarafından çekilmiştir).

2019 yılının ilkbaharında planlanmaya başlanan *Datathon* çalışması, 1 Ekim 2019 tarihinde Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi – *Özgür Sinematek* salonunda gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temel amacı, 1900’den bu yana Adana şehir merkezinde faaliyet gösteren tüm sinema mekânlarının konumlarını Kasım 2017’den o güne değin yürütülen çalışmalarla derlenen veri setini kullanarak belirlemek ve haritalamaktır. Çalışmada ana bilgi kaynağı olan katılımcılar Abdurrahman Yağdıran (1934), Bahri Kırmızıay (1935), Abdülkadir Mancuhan (1954), Mustafa Celep (1956), Sabri Şenevi (1958) ve Serdar Kürkbabaoğlu’dur (1963). Bazıları 1950’lerden itibaren Adana sinemalarıyla iç içe olan bu kişiler, makinistlikten seyyar sinemacılığa, sinema projektörü tamirciliğinden sinema mekânı işletmeciliğine, yönetmenlikten film posterleri, lobi kartları ve sinemayla ilgili hemen her belgeyi toplayan koleksiyonculuğa kadar, sinemayla ilintili her işte profesyonel olarak da çalışmış ve hâlâ da çalışmaktaydılar. Posta dağıtım memuru olarak çalışan Yağdıran ise özellikle adres ve konum bilgisi sağlayan önemli bir kaynak kişidir. *Datathon* çalışması sayısal haritalar üzerinden gerçekleştirileceği için hem harita uygulamalarını kullanmak hem de konum verilerini kontrol etmek, işlemek ve yeniden-kaydetmek için bu uygulamaları kullanabilen, Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin 9 öğrencisi¹¹ *veri kaydedici (datalogger)* olarak bu kişilere eşlik etmiştir. Yine aynı fakültenin öğrencilerinden oluşturulan 4 kişilik¹² bir çekim ekibi de gün boyunca süren çalışmanın ses ve görüntü kayıtlarını gerçekleştirmiştir. İki oturum olarak planlanan çalışma için bir ana ve üç alt istasyon oluşturulmuştur. Ana istasyonda, *Datathon* çalışmasına kadar üretilmiş haliyle çevrimiçi sayısal harita yer almaktadır; alt istasyonlarda ise konumları teyit edilecek ve/veya belirlenecek sinema mekânlarının listesi ve şehrin sayısal haritaları bulunmaktadır. Her bir istasyonda ana bilgi kaynağı iki kişi ve üç veri kaydedici çalışmıştır. Veri kaydedicilerin tercihlerine göre *Google Maps*, *Google Earth* ve/veya *Yandex Maps* uygulamaları –kimi zaman hepsi birden– istasyonlarda kullanılmıştır. Günün ilk oturumunda çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi katılımcılara açıklanmış, gün boyunca ses ve görüntü kaydının

¹¹ Ali Alban, Azad Durak, Damla Karyag, Elif Şimşek, Esin Ruken Usuk, Hilal Mengi, Merve Ağba, Necati Öz ve Nurseli Özenir.

¹² Ahmet Keçili, Doğu Özlütraş, Ebru Özhayma ve Hakan Çelik.

yapılacağı hatırlatılarak buna dair rızaları alınmış ve sonrasında ana istasyondaki taslak harita üzerinde çalışılmıştır. İlk oturumun amacı, daha önceki çalışmalarımız sırasında haritaladığımız sinema mekânlarının –yaklaşık 100 mekân– konumlarının teyit edilmesiydi. İkinci oturumda ise önceki araştırmalarımızda isimlerine ulaştığımız, ancak nerede olduklarını bilmediğimiz sinema mekânlarının konumlarının tespiti için bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışma sırasında her istasyon bağımsız olarak, aynı veri seti üzerinde çalışmış ve konumu belirlenen sinema mekânı ana istasyondaki haritaya işaretlenmiştir. Bir sinema mekânının konumuna dair, her bir istasyondan aynı veri geldiğinde, konumu kalıcı olarak ana haritaya işlenmiştir. Aynı sinema mekânının konumu için istasyonlardan çelişkili bilgi geldiğinde ise çalışmaya ara verilmiş ve mesele tüm katılımcılarla müzakere edilmiştir. Konumunda uzlaşamayan sinemalar için kimi zaman sahipleri, işletmecileri ya da çalışanları aranmıştır. Böylesi kolektif bir çalışma, *Datathon* çalıştayının sınırlarını altı kişilik ana veri kaynağının çok ötesine taşımıştır.

Şekil 3: *Datathon* çalışması, sinema tarihi araştırmaları sırasında farklı kuşakları buluşturarak mekânın bilgisinin kuşaklar arasında aktarılmasına da olanak sağlamaktadır (Fotoğraflar Aydın Çam, Ahmet Keçili, Ebru Özhayma ve Hakan Çelik tarafından çekilmiştir).

Datathon çalışması öncesinde, 1900–2019 döneminde 97 farklı konumda faaliyet gösteren ve 100'ünün adı belli olan 107 sinemanın varlığını bilmekteydik. *Datathon* çalışmasının ilk oturumunda bu 97 konumdan 82'si onaylanmış, 15 konum ise güncellenmiştir. İkinci oturumda yürütülen çalışmalarla 18 yeni konum ve 24 sinema mekânı kaydedilmiştir. Çalışmanın ardından 115 konumda yer alan 125 sinema mekânını haritalamıştır ve üstelik artık bu mekânların hepsinin adı bilinmektedir. Bununla beraber çalışma sırasında, görüşmecilerin kendi aralarındaki tartışmalarının hafızalarını canlandırmasına tanık olunmuştur. Çalışmanın gerçekleştirildiği sırada, yaşları 56 ile 85 arasında değişen katılımcıların, çoğu yirmili yaşlarının başında bulunan ekip üyeleriyle bir araya gelmeleri sayesinde, kuşaklararası bilgi aktarımının gerçekleştiğini düşünmekteyiz ve bu aktarıma da bir bakıma yeni sayısal teknolojiler olanak sağlamıştır. Benzer biçimde bu çalışmayla yeni sayısal teknolojiler ve uydu fotoğraflarının yanı sıra, üç boyutlu bina/yapı görüntüsü, sokak

görüntüsü ya da 360 derecelik fotoğraf görüntüsü sunan çevrimiçi haritalar sayesinde, mekân araştırmalarının bazılarının artık sahaya fizikî olarak gitmeden de yapılabileceği görülmüştür.

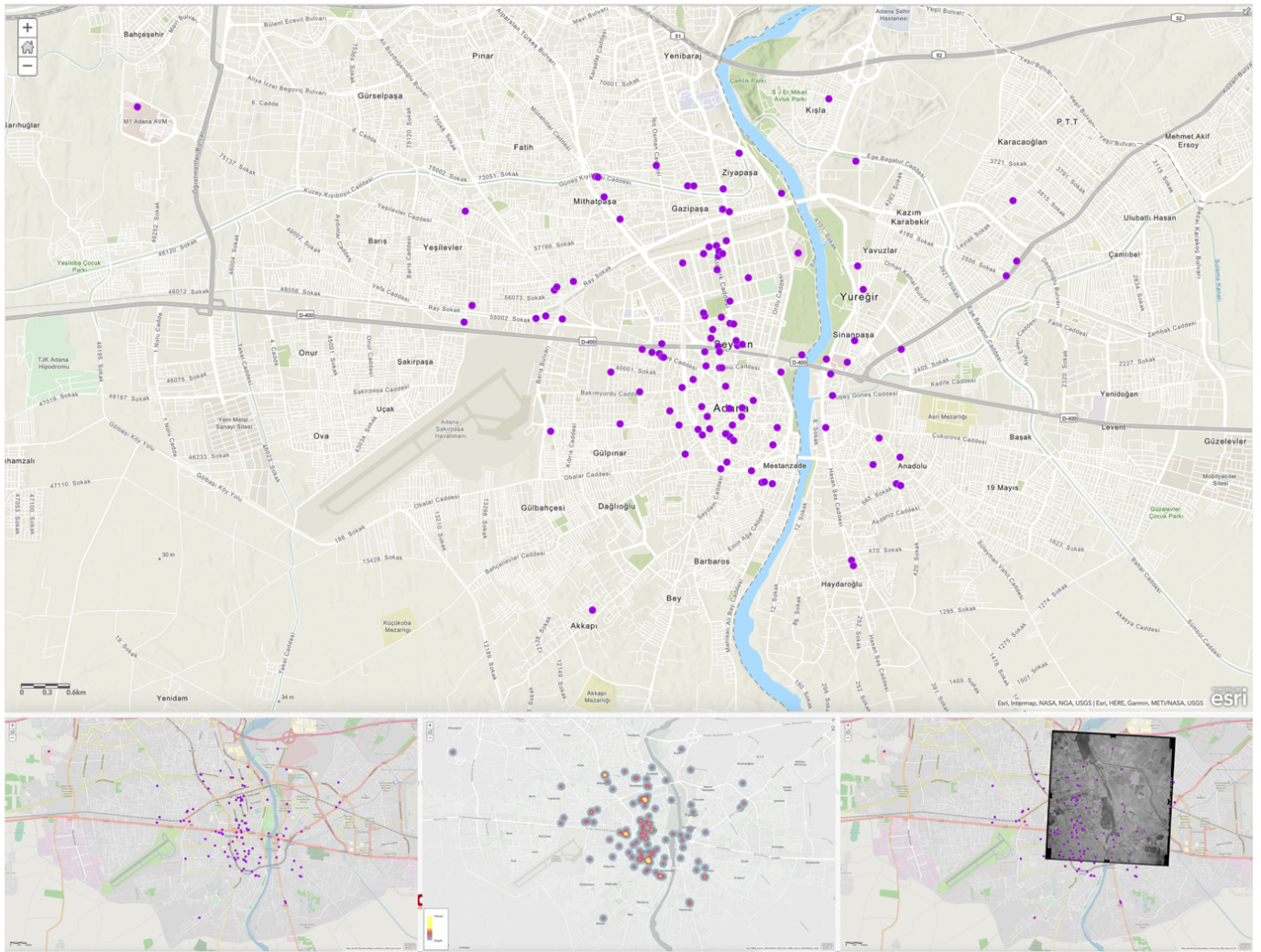
Mekân bilgisi ve deneyimiyle çevrimiçi haritaların mevcut durumu, benzer saha araştırmaları için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Kısacası, büyük miktarda verinin toplanması ve analizi, ayrıca veri teyidi ve üçgenleme (*triangulation*) ile yeni bilgi kaynaklarına çok kısa sürede erişimin mümkün olduğu görülmüştür. Verinin çeşitlendirilmesi ya da üçgenleme stratejisi nitel paradigma içerisinde araştırmanın geçerliği ve güvenilirliğini sağlayan temel mekanizmalardan biridir. Giriş bölümünde kısaca sözünü ettiğimiz, araştırmalarımıza da ilham olan *Yeni Sinema Tarihi* yaklaşımı da çoklu yöntemlerde verilerin çeşitlendirilmesini önceleyen bir perspektif sunmaktadır. Çünkü ele aldığımız konu, yani sinema mekanları, yalnızca metodolojik çeşitlilik içeren bir yaklaşımla çözümlenmeyi gerektirmemekte, aynı zamanda epistemik bir kavramsal çokluğu da içermektedir. Sinemaya, seyre, mekâna ve daha da önemlisi mekânın deneyimlenmesine uzanan bir bağlamda elde edilecek verilerin de çeşitlendirilmesi kaçınılmazdır. Biltereyst, Lotze ve Meers'in (2012) belirttiği üzere, Yeni Sinema Tarihi araştırmaları, sözlü tarih ve belge taraması gibi konvansiyonel araştırma gelenekleri ile haritalama gibi daha yenilikçi yöntemlerin entegrasyonunu mümkün kılan bir alanda gerçekleştirilmektedir. *Datathon*'un bizatihi kendisi, Yeni Sinema Tarihi yaklaşımının önerdiği veri çeşitlendirmesine fırsat veren bir desendir.

Bunlarla beraber bazı eksiklikler de sıralayabiliriz: Örneğin bu çalışma, toplumsal ya da bağlamsal veriyi derlemede yetersizdir. Açıkçası çalışmada toplanan veri, ana bilgi kaynaklarının deneyimi ve bilgisi ölçüsünde geçerlidir. Zaman kısıtlamaları nedeniyle, mekânsal verinin derlenmesi ve teyidi, ana bilgi kaynaklarının katılımıyla sınırlanmıştır. *Datathon* çalışması ile ulaşmaya çalıştığımız nihai amaç mekânsal bağlamı, toplumsal ve kültürel bağlam ile birleştirebilen çoklu bir yöntem oluşturmaktır.

Sonuç: Zorluklar, Fırsatlar ve Yeni Araştırma Alanları

Yerel yayınların ve yerel ve ulusal arşivlerin taranması, sözlü tarih çalışmaları ve saha ziyaretleri ve nihayetinde *Datathon* çalışmasıyla çevrimiçi harita uygulamasında derlenen harita verisi, CSV (*comma-separated values* – virgülle ayrılmış değerler) formatında dışarı aktarılmıştır. Bu veri daha sonra *ArcGIS Desktop* uygulamasında işlenerek, çeşitli altlık haritalar üzerinde gösterilmiştir. Sinema mekânları, verinin tasnifi, mekânların küresel konumlarının işaretlenmesi, çevrimiçi haritanın oluşturulması ve nihayetinde farklı haritaların görselleştirilmesi sırasında üç temel kategoriye ayrılmıştır: (1) *Salon sinemaları*; (2) *Açık hava sinemaları* ve (3) *Sinema kompleksleri*. Bununla beraber özellikle açık hava sinemalarında alt kategoriler de oluşmuştur. Örneğin, Adana'ya özgü bir açık hava sineması biçimi olarak *teras* ya da yaygın ifadeyle *dam sinemaları* alt kategoriyi oluşturmaktadır. Aslında günümüzde AVM'lere özgü olan çok salonlu sinema kompleksleriyle beraber, bir zamanlar tek salonuyla hizmet veren ancak zaman içinde bu salonun daha küçük cep sinemalarına bölünmesiyle oluşturulan çok salonlu sinemalar da sinema kompleksi kategorisinde değerlendirilmiştir. Bir zamanlar salon sineması olarak işletilen ancak sinemaya ilginin azalmasıyla birlikte ürünü çeşitlendirme yolunu seçen ve bu nedenle de tek bir salondan ibaret olan işletmesini, bu salonu daha küçük salonlara bölerek bir bakıma sinema kompleksi haline gelen *Arı(plex) Sineması* gibi örnekler hem salon sinemaları hem de sinema kompleksleri liste ve haritalarında değerlendirilmiştir. 1975'ten itibaren seyirci talebinin azalmasıyla birlikte gösterim politikalarında köklü bir değişikliğe giderek, kaybolan seyirciyi salonlarda bulmayı umut eden ve bu nedenle dönüşen kimi açık hava

sinemalarına ise –örneğin *Halk Sineması*– hem açık hava hem de salon sinemaları liste ve haritalarında yer verilmiştir.

Şekil 4: Üst sırada araştırma kapsamında üretilen, 1900'lerin başından bu yana Adana'da faaliyet gösteren sinema mekânlarının ana haritası yer almaktadır. Araştırma ile derlenen harita verisi farklı biçimlerde ve farklı katmanlarda gösterilebilir. Alt sırada (soldan sağa) bunun örnekleri yer almaktadır: (a) Şehrin toplumsal mekânlarının gösterildiği harita ile sinema mekânlarının çakışması, (b) Sinema mekânlarının yoğunlaşmasını gösteren ısı haritası, (c) Harita verisinin şehrin 1972'de çekilmiş bir hava fotoğrafının üzerine aktarılması (Harita çıktıları Aydın Çam ve İlke Şanlıer Yüksel tarafından üretilmiştir).

Araştırmaların sonucunda oluşan CSV harita verisini işleyerek farklı türde haritalar üretmek mümkündür: Örneğin Adana sinemalarının mekânsal yoğunluğunu bir yoğunluk haritası kullanarak gösterebiliriz. Bunu, bir rotalama çalışmasıyla bir araya getirerek sinemaya bağlı hareketliliğin şehrin hangi meydanlarında yoğunlaştığını ve bu yoğunlaşmanın şehirdeki yollarla ilişkisini değerlendirebiliriz. Şehir haritası üzerindeki bu verinin üzerine insanların ya da örneğin filmlerin dolaşımını bir başka katman olarak ekleyebilir ve böylece insan ve film hareketliliğinin hem sinema mekânlarıyla hem de kentsel mekânla bağlantılarını inceleyebiliriz. Semtlere ve mahallelere göre farklılaşan demografik yapı, etnik köken, sınıfsal durum ya da eğitim gibi bağlamları aynı bölgedeki sinema mekânlarında gösterilen filmlerle –tür, yapımcı, yönetmen ya da yıldızlar gibi bağlamlarla– ilişkilendirerek yorumlayabiliriz. Verinin sayısallaştırılması ve yeniden işlenmeye açık olması, bize son derece geniş bir alanda çalışma ve şehre dair farklı veriyle ilişkilendirerek yeni bağlamlarda yorumlama olanağı sağlamaktadır. Benzer biçimde, harita verisini bugünün şehir haritasına değil de

geçmişte farklı dönemlerde hazırlanmış halihazır haritalara ya da daha da önemlisi hava fotoğraflarına aktarabiliriz ki bu bize geçmişin mekânını yorumlamak için de olağanüstü bir bağlam sağlar. Şehir plancısı Hermann Jensen'in Adana'da Cumhuriyet Dönemi'nde, 1930 ve 1940'larda çizdiği Adana Umumî Planları'nda iki sinema salonu – *Asrî Sinema* ve *Alsaray Sineması*– yer almaktadır. Jensen'in planları her ne kadar halihazır şehir haritaları değil, geleceğe dair bir planlama olsa da bu iki sinema mekânı o gün için buldukları yerde gösterilmiştir. Dolayısıyla mekân referansımız vardır. Diğer yandan hemen aynı dönemden itibaren periyodik olarak çizilen halihazır şehir haritaları da mevcuttur. CSV harita verisini Jensen'in planlarına ve dönem haritalarına aktarmak bize bir yandan sinema mekânlarının tarihini kronolojik olarak tespit etme olanağı verirken diğer yandan şehir tarihinde sinema mekânlarının buldukları yerde, daha önce nelerin olduğuna ve bu mekânlar yıkıldıktan sonra yerlerini nelerin aldığına dair de araştırma yapma olanağı sağlar. Daha da önemlisi, Adana'nın 1940'lardan 1980'lere kadar neredeyse her yıl, NATO ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından askerî (örneğin İncirlik Hava Üssü için) ve haritacılık amaçlarıyla çekilmiş hava fotoğrafları bulunmaktadır. Bu fotoğrafları da bir katman olarak *ArcGIS Desktop* uygulamasına aktarmak ve sinema mekânlarının konumlarını hava fotoğraflarına işaretlemek mümkündür. Şu ana kadar yaptığımız uygulamalarda (bir örneğini Şekil 4'te görebilirsiniz), açık hava sinemalarının kimi zaman 15 metre genişliği bulan perdelerinin gölgeleriyle hava fotoğraflarında karşılaşmak, bizim için de olağanüstü bir deneyim olmuştur ve aynı zamanda bu araştırmada ulaşılan verinin teyidi anlamına gelmektedir.

Son olarak, bu araştırma kapsamında üretilen sayısal harita aracılığıyla yeni araştırmalar için veri derleme olanağı da vardır. *Londra'nın Sessiz Sinemaları* projesi (<http://www.londonssilentcinemas.com/>) örneğinde olduğu gibi, harita verisinin çevrimiçi ortama aktarılması ama aynı zamanda veri derleyen bir uygulamaya dönüştürülmesiyle birlikte hem bilgi kamuya açılacak hem de kitlesel veri derlemek mümkün olacaktır. İnternet üzerinde, çevrimiçi ortamda çalışan harita, veri derlemede kitlesel kaynak kullanımını (*crowdsourcing*) mümkün kılacaktır. İnsanların, bir zamanlar seyircisi oldukları mekâna dair hatıraları, tanıklıkları ve bu mekânlara dair görsel materyali paylaşmaya teşvik edilmesiyle birlikte harita verisi zenginleşecektir. Bu zenginleşmeyle beraber harita, hafızayı daha güçlü çağırmaya başlayacak ve bu da daha fazla verinin derlenmesini sağlayacaktır. Bu bakımdan araç, iki yönlü çalışmaya başlar: Bir yandan veri derlerken diğer yandan kamuya bilgi sunarak kentsel mekânın ve kent deneyiminin anımsanmasına katkı sağlar. Tüm bunlarla beraber, bu araştırmayla görülmüştür ki, yeni veri derleme ve görselleştirme teknikleri ve uygulamaları sadece bir araştırma sorunsalını açıklığa kavuşturacak araçlar değil, aynı zamanda araştırmaya yeni bağlamlar kazandırabilen ve yeni araştırmaların da önünü açabilen yöntemlerdir. Dolayısıyla, çoklu yöntem ve coğrafi haritalama sistemleri yenilikçi araştırmalara olanak vermekle birlikte, araştırmacıyı da dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Nasıl ki, mekânsal dönüşüm geçmişte, araştırmacıların meselelere bakış açılarını değiştirdiyse, yeni yöntem ve uygulamalarla birlikte, araştırmacılar da dönüşmeye devam edecektir. Yakın bir gelecekte sinema araştırmacıları da sadece bir iletişimci, iletişim sosyoloğu veya kültürel araştırmacı değil, aynı zamanda tarihçi, arşivci, arkeolog ve haritacı/kartograf da olacaktır.

Teşekkür

Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi İletişim Fakültesi – Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü öğrencilerinden Ahmet Keçili, Ali Alban, Azad Durak, Damla Karyağ, Doğuş Özlütraş, Ebru Özhayma, Elif Şimşek, Esin Ruken

Usuk, Hakan Çelik, Hilal Mengi, Mert Eşberk, Kürşat Kanepeci, Merve Ağba, Necati Öz ve Nurseli Özenir'in büyük katkılarıyla gerçekleştirilmiştir; kendilerine teşekkürü borç biliriz.

Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen SBA-2019-12134 kodlu ve "1902–2019 Dönemi Adana Sinemalarının Haritalanması" başlıklı bireysel araştırma projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Aboab, J., vd. (2016). A "Datathon" Model to Support Cross-Disciplinary Collaboration. *Science Translational Medicine*, 8(333), 1–6.
- Akbulut, H. (2014). Sinemaya Gitmek ve Seyir: Bir Sözlü Tarih Çalışması. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1–16.
- Akbulut, H. (2017). Cinemagoing as a Heterogeneous and Multidimensional Strategy: Narratives of Woman Spectators. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC*, 7(4), 530–541.
- Akbulut, H. (2018). Bir Seyirci Araştırmasından Etnografik Deneyimler ve Hikâyeler. *Folklor/Edebiyat*, 24(95), 13–34.
- Augé, M. (1995). *Non-places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. J. Howe (çev.). Verso.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*. A. Derman (çev.). Kesit Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2018). *Liquid Modernity* (Yeniden Basım). Polity Press.
- Bilteyst, D., Lotze, K. & Meers, P. (2012). Triangulation in historical audience research: Reflections and experiences from a multi-methodological research project on cinema audiences in Flanders. *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, 9(2), 690–715.
- Bilteyst, D., Maltby, R. & Meers, P. (Ed.). (2012). *Cinema, Audiences and Modernity – New Perspectives on European Cinema History*. Routledge.
- Bilteyst, D., Maltby, R. & Meers, P. (Ed.). (2019). *The Routledge Companion to New Cinema History*. Routledge.
- Bilteyst, D., & Meers, P. (2016). New Cinema History and the Comparative Mode: Reflections on Comparing Historical Cinema Cultures. *Alphaville: Journal of Film and Screen Media*, 11, 13–32.
- Bollnow, O. F. (2011). *Human Space*. C. Shuttleworth (çev.). Hyphen Press.
- Brownlow, K. (1968). *The Parade's Gone By...* Secker & Warburg.
- Counce, S. (2011). *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi* (3. Baskı). Can, B. B. & A. Yalçınkaya (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Chapman, J., Glancy, M. & Harper, S. (Ed.). (2007). *The New Film History - Sources, Methods, Approaches*. Palgrave Macmillan.
- Coş, N. (1969). Türkiye’de Sinemaların Dağılışı. *AS Akademik Sinema – Filmcilik Sinemacılık Dergisi*, 2, 19–26.
- Çam, A. (2018). 1960–1975 Yılları Arasında Adana’da Filmcilik ve Sinemacılık İş. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 28, 9–41.
- Çam, A. & Şanlıer Yüksel, Ö. İ. (2019). Toros Yayla Köylerinde Sinema Deneyimleri: Modernlik, Şehir, Sinema ve Seyirci İlişkilerine Dair Bir Soruşturma (Özel Sayı). *SineFilozofî*, 415–436.
- Çam, A. & Şanlıer Yüksel, İ. (2020). Seyir ve Seyirci Çalışmalarında Yöntem Sorunu – Adana Şehir Merkezi ve Toros Yayla Köylerinden Yansıyanlar. Özsoy, A. (Ed.), *Sinema, Seyir ve Seyirci: Türkiye’de 2000 Sonrası Değişen Seyir Kültürü ve Yeni Seyir Deneyimleri* içinde (ss. 143–165). Literatürk Akademia Yayınları.
- Deleuze, G. (1993). *Critique et Clinique*. Editions de Minuit.
- Elsaesser, T. (2004). The New Film History as Media Archaeology. *Cinémas : Revue d’études Cinématographiques / Cinémas: Journal of Film Studies*, 2(3), 75–117.
- Elsaesser, T. (2016). *Film History as Media Archaeology - Tracking Digital Cinema*. Amsterdam University Press.
- Foucault, M. & Miskowiec, J. (1986). Of Other Spaces. *Diacritics*, 16 (1), 22–27.
- Gökmen, E. (2019). Samsun’da Sinema Mekanları Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 12(1), 325–350.
- Gökmen, E. & Gür, H. (2017). Yazlık Açık hava Sinemaları: Sinema Mekanlarının Sosyal Bir Alan Olarak İşlevleri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(2), 2–18.
- Hallam, J. & Roberts, L. (2011). Mapping, Memory and The City: Archives, Databases and Film Historiography. *European Journal of Cultural Studies*, 14(3), 355–372.
- Hallam, J. & Roberts, L. (Ed.). (2014). *Locating the Moving Image: New Approaches to Film and Place*. Indiana University Press.
- Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Blackwell.
- Harvey, D. (2001). *Spaces of Capital - Towards a Critical Geography*. Edinburgh University Press.
- Harvey, D. (2019). *Rebel Cities: From The Right to The City to The Urban Revolution*. Verso.
- Horak, L. (2016). Using Digital Maps to Investigate Cinema History. C. R. Acland & E. Hoyt (Ed.), *The Arclight Guidebook to Media History and the Digital Humanities* içinde (ss. 65–102). REFRAME Books.

- Huggett, N. (2007). Everyone was Watching! Strategies of Self-Presentation in Oral Histories of Cinema-Going. *Studies in Australasian Cinema*, 1(3), 261–274.
- Iggers, G. G. (2000). *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*. G. Ç. Güven (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kayhan Müldür, S. (2020). The Proliferation of Alternative Film Exhibition Spaces in Istanbul: Cultural Segregation and Urban Cinephilia. *Visual Studies*, 35(2-3), 232–244.
- Kaymaz, E. (2019). *An Architectural History of The Movie Theaters in Ankara* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi SBE.
- Kuhn, A. (2002). *An Everyday Magic – Cinema and Cultural Memory*. I.B. Tauris.
- Kuhn, A., Biltereyst, D., & Meers, P. (2017). Memories of Cinemagoing and Film Experience: An Introduction. *Memory Studies*, 10(1), 3–16.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. D. Nicholson-Smith (çev.). Basil Blackwell.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities*. E. Kofman & E. Lebas (çev.). Blackwell.
- Lefebvre, H. (2003). *The Urban Revolution*. R. Bononno (çev.), University of Minnesota Press.
- Maltby, R., Biltereyst, D. & Meers, P. (Ed.). (2011). *Explorations in New Cinema History – Approaches and Case Studies*. Wiley-Blackwell.
- Maltby, R., Stokes, M., & Allen, R. C. (2007). *Going to The Movies : Hollywood and The Social Experience of Cinema*. University of Exeter Press.
- Milligan, I., vd. (2019). Building Community and Tools for Analyzing Web Archives Through Datathons. *Proceedings of the ACM/IEEE Joint Conference on Digital Libraries, 2019-Haziran*, 265–268.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. M. E. Özcan (çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Oğuz, R. (2014). *1924 Adana Ticaret Rehberi*. H. Altıparmak (çev.). Adana Ticaret Odası Yayınları.
- Özcanlı, N. (Koordinatör). (2008). *Adana Sanayi Tarihi*. Adana Sanayi Odası.
- Öztürk, S. (2013). Türkiye’de Sinema Mekânlarını Sözlü Tarih Üzerinden Anlamak. *Milli Folklor*, 25(98), 19–31.
- Öztürkmen, A. (2002). Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplinin Cazibesi. *Toplum ve Bilim*, 91, 115–121.
- Porubčanská, T. (2018). Approaches to Spatial Analysis in a Local Cinema History Research. *TMG Journal for Media History*, 21(1), 54.

- Ravazzoli, E. (2018). The Use of Geographical Categories in Cinema Studies: An Ontological Examination. D. T. Gennari, D. Hipkins, & C. O'Rawe (Ed.), *Rural Cinema Exhibition and Audiences in a Global Context* içinde (ss. 17–29). Palgrave Macmillan.
- Soja, E. W. (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. Verso.
- Soja, E. W. (1996). *Thirdspace: A Journey Through Los Angeles and Other Real-And-Imagined Places*. Blackwell.
- Soja, E. W. (2000). *Postmetropolis : Critical Studies of Cities and Regions*. Blackwell.
- Şanlıer Yüksel, İ. & Çam, A. (2019a). Adana Sinema Tarihinden Kadınların Seyir Deneyimine Dair Fragmanlar. *Kültür ve İletişim*, 44, 63–94.
- Şanlıer Yüksel, İ. & Çam, A. (2019b). Çukurova'da 1960–1980 Dönemi Sinema Pratiklerinin Özel Bir Örneği: Yörük Filmleri. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 291–320.
- Şavk, S. (2019). Mapping Yeşilçam: A Relational Analysis of The Players in Turkish Film Industry. *Research Methods in Film Studies: Challenges and Opportunities (ECREA Film Studies)*, Gent, Belçika, 18-19 Ekim 2019.
- Şavk, S. (2020). Eski Görüntüler, Yeni Görüngüler: Yeşilçam Filmlerinin Üslup Özellikleri İçin Uzak Okuma Denemesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), 1033–1054.
- Thissen, J. & Zimmermann, C. (Ed.). (2016). *Cinema Beyond City – Small-Town and Rural Film Culture in Europe*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi*. Ş. Laykel (çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TÜİK – Türkiye İstatistik Kurumu. Çevrimiçi Erişim: <http://www.tuik.gov.tr>.
- Uçar İlbuğa, E. (2017). 1960–1970'li Yıllarda Kent ve Taşra Karşıtlığında Türkiye'de Kadınların Sinema İzleme Pratikleri Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 45, 388–502.
- Uçar İlbuğa, E. (2018). 1960–1970'li Yıllarda Antalya'da Sinema İzleme Deneyimleri. *Ankara Üniversitesi İletişim Dergisi*, 5(1), 61–90.
- Verhoeven, D. (2016). Visualising Data in Digital Cinema Studies: More than Just Going through The Motions? *Alphaville: Journal of Film and Screen Media*, 11, 92–104.
- Verhoeven, D., Bowles, K., & Arrowsmith, C. (2009). Mapping the Movies: Reflections on the Use of Geospatial Technologies for Historical Cinema Audience Research. M. Ross, M. Grauer, & B. Freisleben (Ed.), *Digital Tools in Media Studies: Analysis and Research. An Overview* içinde (ss. 69–81). Transcript.

Warf, B. & Arias, S. (2009). Introduction: The Reinsertion of Space into The Social Sciences and Humanities. B. Warf & S. Arias (Ed.), *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives* içinde (ss. 1–10). Routledge.

Yaman, Y. (Koordinatör). (1981). *Yurt Ansiklopedisi – Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını Cilt I*. Anadolu Yayıncılık A.Ş.

Sözlü Tarih Çalışmaları, Alan Ziyaretleri ve Derinlemesine Görüşmeler

Çelik, A. (31 Mart 2018). Kişisel Görüşme ve Alan Ziyareti.

Fikirmen, A. D. (10 Haziran 2018). Kişisel Görüşme ve Alan Ziyareti.

Oğan, A. (26 Mart 2018). Kişisel Görüşme.

Oğan, A. (30 Mart 2018). Kişisel Görüşme.

Oğan, A. (31 Mart 2018). Kişisel Görüşme ve Alan Ziyareti.

Pulgat, M. Y. (13 Nisan 2018). Kişisel Görüşme ve Alan Ziyareti.

Şenevi, S. (4 Nisan 2018). Kişisel Görüşme.

Şenevi, S. (28 Nisan 2018). Kişisel Görüşme.

Şenevi, S. (8 Haziran 2018). Kişisel Görüşme ve Alan Ziyareti.